

VÝCHOVNÉ PORADENSTVÍ JAKO VÝZVA A ŠANCE

Masarykova universita,
Fakulta sociálních studií
Institut pro výzkum dětí,
mládeže a rodiny

Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Přednáška pro výchovné
poradce

Šk. R. 2009/10

Výchova začíná vztahem

D. Wirz

ZŘETEL K „DUCHU DOBY“ JAKO PODMÍNKA EFEKTIVNÍHO VÝCHOVNÉHO PORADENSTVÍ

Zprávy z tisku

- *Náš svět se dostal do kritického stádia. Děti se vysmívají svým rodičům. Jsou nepoddajné a myslí jen na svou zábavu. Konec světa nemůže být daleko.*
- *Naše mládež je zkažená do morku kostí. Je intrikánská a líná. Nikdy nebude připomínat mládež dávných časů. Mladé pokolení dnešních dnů není schopno zachovat naši kulturu.*
- *Ztrácím veškerou naději v budoucnost svého národa, až mládež převezme moc do svých rukou. Naše mládež je neukázněná, nesnesitelná, nestálá – jednoduše hrozná.*
- *Naše mládež zná jenom rozkoše a není moudře vychovávána, všemu se vysmívá a nebere ohled na starší. Naše děti se staly tyrany, nepovstanou, když do místnosti vchází starší člověk a protiví se vlastním rodičům. Zkrátka, mládež je hrozně zlá.*

Kdo uvedené výroky formuloval?

Z egyptských hieroglyfů z doby kolem 2.000 před Kristem:

Náš svět se dostal do kritického stádia. Děti se vysmívají svým rodičům. Jsou nepoddajné a myslí jen na svou zábavu. Konec světa nemůže být daleko.

Na hliněné amfoře vykopané ve staré Babylonii:

Naše mládež je zkažená do morku kostí. Je intrikánská a líná. Nikdy nebude připomínat mládež dávných časů. Mladé pokolení dnešních dnů není schopno zachovat naši kulturu.

Hesiodos, 7. stol. před Kr.:

Ztrácím veškerou naději v budoucnost svého národa, až mládež převezme moc do svých rukou. Naše mládež je neukázněná, nesnesitelná, nestálá – jednoduše hrozná.

Sokratés, 469 – 399 před Kr.:

Naše mládež zná jenom rozkoše a není moudře vychovávána, všemu se vysmívá a nebere ohled na starší. Naše děti se staly tyrany, nepovstanou, když do místnosti vchází starší člověk a protiví se vlastním rodičům. Zkrátka, mládež je hrozně zlá.

J. Kalous (2004) ve své studii „*Global problems and social capital*“ píše:

„Nejdůležitější problémy nadcházejících desetiletí jsou svou povahou globální, a proto i jejich řešení by mělo být na globální úrovni. Faktory, které řešení brání, se zdají být všude na světě podobné a jsou z velké části nezávislé na národnosti a kultuře“ konstatuje J. Kalous (2004) ve své studii *Globální problémy a sociální kapitál*. Odkazuje přitom na závěry mezinárodního panelu věnovaného této problematice (viz: Glenn, Gordon 2002).

Mezinárodní panel uvádí jako nejzávažnější tyto skutečnosti:

- Nezájem o potřeby budoucích generací
- Starání se o blaho jedné skupiny či jednoho národa
- Korupce představitelů rozhodovací sféry (politiků)
- Plýtvání
- Nenasytnost a sobeckost

Můžeme jít ještě hlouběji a najít nějaký společný jmenovatel?

- Ve shodě s uvedenou analýzou se domníváme, že jím je rozmáhající se **sebestřednost** stále většího počtu lidí – na druhé straně vzdání se odpovědnosti tím, že svou identitu mládež odevzdá různým klanům a gangům.
- Sebestřednost je forma individualismu, ve které je člověk sám sobě cílem, sám sobě smyslem života, všechno ostatní je podružné.
- V některých vztazích (mateřská láska) a v některých situacích (revoluční vzepětí) jsou projevy individualismu korigovány, ale tzv. “normální” období a prostředí jsou živnou půdou individualismu a s ním souvisejících konzumních hodnot a činností.

Když se zamýšlíme nad důležitostí informovanosti o souvislostech dějina dominant doby, připomeňme si ještě historický argument. Jeden z největších světových historiků Edward Gibbon (1737-1794) uvádí následujících pět hlavních příčin rozkladu a pádu římské civilizace:

- Zhroucení rodinné struktury
- Oslabení smyslu pro osobní zodpovědnost
- Nadměrné daně, striktní řízení a vládní intervence
- Vyhledávání takových zábav, které se stávaly stále více hedonistickými, násilnými a nemorálními
- Úpadek náboženství

O pět generací později Mahátma Gándhí
pranířoval

sedm moderních sociálních hříchů:

- politiku bez principů
- podnikání bez morálky
- bohatství bez práce
- výchovu bez charakteru
- vědu bez lidskosti
- požitek bez svědomí
- náboženství bez sebekázně

Výchovné a vzdělávací problémy současných dětí a mládeže

Výzvy a hrozby nadcházející doby a vývojové úkoly rozvoje osobnosti je třeba sledovat se zřetelem k možnostem a mezím utváření osobnosti dětí a mládeže.

Nuda, závislosti (drogy, gamblerství, adrenalinové sporty), nová náboženská a extremistická hnutí

Informační technologie

Ikonická kultura, sekundární a funkční negramotnost

Syndromy hyperaktivity (souvislost s výživou, alergiemi)

Supersaturace a deprivace (kognitivní, citová, sociální)

Nerozvíjení vůle a etiky jednání

Výchovné a vzdělávací problémy současných dětí a mládeže

Nejčastější otázky

Zvláštnosti osobnosti dětí a mládeže

Jak poznat osobnost dospívajícího člověka a podmínky jeho vývoje i problémů?

Jak dětem a mládeži předat etické a prosociální hodnoty a postoje, vítu v transcendingí smysl života?

Jak probouzet žádoucí potřeby a smysl pro hodnoty?

Čím se dnešní mládež vyznačuje (a odlišuje od mládeže v dobách minulých)?

Má mladý člověk potřebu být zdvořilý? (Dokáže být vděčný?
Má potřebu poprosit? Umí se omezovat ve svých nárocích?)

Výchovné a vzdělávací problémy současných dětí a mládeže – nejčastější kategorie

Dyslexie, dysgrafie, dyskalkulie, dysmuzie atd.

Dysfunkce – sekundární, funkční negramotnost, umění učit se

Hyperaktivita

Nuda, Apatie

Neukázněnost, Šikanování, Agresivita

Nečestnost. Podvádění

Jinakost

Dysfunkce rodiny a dětí

Hlavní varovné charakteristiky osobnosti školních dětí základní školy

- Suverenita nepodložená pozitivními kompetencemi, ale siláctvím a hrubostí, a často i postavením a vlivností rodiny, penězi, apod.
- Neochota mnoha dětí, event. jejich rodin začlenit se do výchovně podnětné organizace (např. skauting) a respektovat řád
- Strach z dospělosti
- Učitelé i rodiče přestávají být dětmi a dospívajícími vnímány jako autority
- Rozmáhá se nezdvořilost (nedostatek slušnosti, ‚civilizovanosti‘, přezírání zejména starších lidí („Trhni si nohou, babo“))

Hlavní varovné charakteristiky osobnosti školních dětí základní školy - pokračování

- Etická kultura osobnosti je u značného procenta dětí na signifikantně nižší úrovni vzhledem k věkovým normám. Projevuje se to mimo jiné nedostatkem zájmu o druhé a respektu k nim.
- Vážným problémem jsou děti, jimž chyběl v dětství nezbytný ‚**attachement**‘, tj. citová vazba mezi matkou a dítětem. U těchto dětí se nevytvoří empatické obvody, které jsou nutné k tomu, aby si uvědomovaly, co pociťuje druhý člověk.

Srovnání nejčastějších přestupků dětí a dospívajících ve veřejných školách USA na konci třicátých a na konci osmdesátých let 20. stol.

1940

Mluvení bez přihlášení
Žvýkání žvýkačky
Hlučení
Pobíhání po chodbách
Přebíhání
Nedodržování
předepsaného oblečení
Znečišťování prostor

1990

Užívání drog
Pití alkoholu
Těhotenství nezletilých
dívek
Sebevraždy
Znásilnění
Krádeže
Těžké ublížení na zdraví

Kvalita vývoje

V jednotlivých etapách dosažený stav vývoje může být

- **normální,**
- **jednostranný,**
- **disproporční (disharmonický),** jestliže jednotlivé složky osobnosti jsou na různé úrovni zralosti),
- **scestný** (vznikají anomálie či patologické změny),
- **retardovaný, opožděný,**
- **omezený** (osobnost je rudimentární, ochuzená),
- **zanedbaný** (jde o změny ve smyslu zdržení, které lze dohnat vhodnými korektivními podněty).

Kategorie formativních a deformativních faktorů utváření osobnosti

- **Stresory x relaxátory**
- **Facilitační x inhibiční vlivy**
- **Akcelerační x retardační vlivy**
- **Deprivační x supersaturační vlivy**
- **Protektivní x rizikové faktory**

Vývojové krize

Pojem ‚vývojová krize‘ nebo ‚kritické období vývoje‘ nemusí být jen něčím patologickým.

Současná psychologie předpokládá, že krize a konflikty ve vývoji jsou zákonitým jevem, že jde o specifické projevy rozporu mezi tím, co je dáno, a tím, čeho je třeba dosáhnout, nebo co brání v postupu vpřed. Viděno zvenčí jsou krize často body obratu na životní dráze jedince, neboť jsou navozeny buď nějakou významnou životní událostí, nebo jsou podmíněny programem, vývojových změn (daných geneticky a odvíjených v dlouhodobých rytmech), jimž nějaká překážka brání v realizaci.

Eriksonova stádia psychického vývoje

Stádia	Psychosociální krize	Rozsah významných vztahů	Základní ctnosti	Osobnostní rizika - patologie
Kojenecké	Základní důvěra - Nedůvěra	Mateřská osoba	Naděje	Stažení se
Rané dětství	Autonomie - Stud	Rodičovské osoby	Vůle	Kompulze
Věk hry	Iniciativa - Vina	Základní rodina	Cíl	Inhibice
Druhé dětství	Zručnost - Méněcennost	Sousedství, škola	Kompetence, schopnost	Netečnost, nuda
Dospívání	Identita – Zmatení identity	Vrstevníci, party, modely vůdcovství	Věrnost	Zavržení
Mladá dospělost	Intimita - Izolace	Partneři, přátelé – v sexu, soupeření, spolupráci	Láska	Výlučnost
Dospělost	Generativita (tvořivost) - stagnace	Práce, domácnost	Péče, starost	Odmítnutí
Stáří	Integrita - Zoufalství	Lidstvo, „mí vrstevníci“	Moudrost	Opovržení

Faktory ovlivňující utváření osobnosti

Hypotéza součinnosti

Bio-psycho-sociální teorie utváření osobnosti

*Millonova teorie souběhu vývojové připravenosti a
kvality působení na osobnost*

III. Stadium intrakortikální iniciativy

(od 4 let – vrchol 14 let)

II. Stadium senzomotorické autonomie

(od 12 měs do 6 let)

I. Stadium senzorického připoutání
(od 0 do 18 měs)

SMYSL A CÍLE PORADENSTVÍ

Sedm vektorů rozvoje osobnosti žáků a studentů

1. rozvoj kompetencí
2. objevování a zvládání emocí
3. osamostatňování se skrze autonomii
k plné samostatnosti a smyslu pro druhé
4. rozvoj zralých mezilidských vztahů
5. vybudování osobní identity
6. rozvoj a ustavení smyslu
7. rozvoj integrity

Výchovný poradce musí mít vědomosti a dovednosti o následujících oblastech:

Krizové poradenství pro žáky i učitele

- šikanování
- rodinné problémy
- školní neúspěchy
- osobní krize (vstup do školy, změna školy, dospívání ad.)

Znalosti o centrech pomoci v závažných případech

Profesní a kariérové poradenství (včetně informací o trhu práce)

Znalost základu psychodiagnostiky pro analýzu problémů klienta a event. porady o další péči

KOMPETENCE VÝCHOVNÉHO PORADCE

Doporučení pro selfmanagement výchovných poradců

Jaké dovednosti a znalosti v kvalifikační přípravě potřebují výchovní poradci rozvinout, aby jejich kompetence odpovídaly požadavkům, jež jsou na ně kladeny?

Následující analýza a náměty patří k položkám, které jsou v kurikulu vzdělávacích programů dosti podceňovány.

- **Sebepoznání:** Zjištění svých temperamentových dispozic, komunikačního stylu, poznávacího stylu. Někdy je obtížné tyto základní složky naší přirozenosti změnit, ale můžeme se naučit využívat je kultivovaně k poznání svých ‚přenosových‘ strategií

Např. výbušný cholerik může svůj sklon k agresi či nerudné odmítavosti transformovat do důrazné přesvědčivosti, která je spjata s respektem k osobnosti klienta.

- Výcvik v **umění komunikace**, což paradoxně znamená, že se učíme především umění naslouchat a ‚slyšet‘, co klient svými sděleními skutečně míní.
- Pěstování **empatie** – dovednosti vžít se do situace klienta, a rozvíjení schopnosti ‚mít rád lidi‘
- Rozvíjení **dovedností duševní hygieny a krizové intervence**, zejm. jak se bránit ‚vyhoření‘
- Vzhledem k tomu, že se stáváme **multikulturní** zemí s mnoha přistěhovalci ze zemí odlišných kultur, jejichž děti navštěvují naše školy, je třeba získávat vědomostí o tradicích, historii i tzv. ‚etiketách‘ jako formách projevů lidí z odlišných kultur.
- Podpora **výměny zkušeností** mezi učiteli zaváděním formálních i neformálních besed – nejen pedagogických porad - za účelem vzájemného poznávání a obohacování.

Kvalitní poradenská práce předpokládá,

- že se vyznáme v sobě, ve svých filtrech, bariérách a předsudcích,
- že ovládneme metody poznávání lidí a dovednosti rozumět jim,
- a že jsme si osvojili pedagogické kompetence jednání s lidmi

Profil osobnostních kompetencí- 1

Intrapersonální

sebeúcta/sebedůvěra

Interpersonální

asertivita

dovednost navodit interpersonální komfort

empatie

Kariérové dovednosti

pudová síla/akceschopnost/realizační síla

rozhodování

časový management

orientace na jednání s lidmi

etika povinností

Profil osobnostních kompetencí 2

Osobní pohoda

zvládání stresu (stres-management)

tělesná pohoda

Osobní komunikační styl

Dovednost zužitkovat povahu interpersonální situace

asertivita

agrese

povolnost

Osobní orientace na změnu

otevřenost – uzavřenost změně

způsobilost změnit se

Hlavní cíle vzdělání a výchovy vytýčené pro 3. tisíciletí organizací UNESCO:

- Učit se vědět
- Učit se umět dělat
- Učit se být / umět žít
- Učit se rozumět lidem

Příprava a realizace lekce

3 obecné cíle

a 24 klíčových otázek pro učitele

Obecně

Je proto nutné naprosto jasně a zřetelně promyslet, co mají žáci v našem předmětu

- (A) *poznat* Vědomosti
- (B) *osvojit si* Dovednosti, zkušenosti
- (C) *prožít* Emoce a city ⇒ postoje

Příprava a realizace lekce

Před lekcí

1. Co žáky chceme naučit?
2. Co chceme, aby se odehrálo?
3. Co budou žáci dělat, jak se budou učit?
4. Jaká je nejvhodnější stavba lekce?
5. Jak budou žáci povzbuzováni a vtahováni do aktivity?
6. Jaké otázky jim budeme klást?
7. Máme dostatek problémů k řešení?
8. Využíváme dostatečně svých dovedností?
9. S jakými znalostmi, dovednostmi a postoji žáci přicházejí?

Příprava a realizace lekce

V průběhu lekce

10. Co žáci právě dělají? Je to k něčemu?
11. Jsou dostatečně vytíženi? Dělají dost?
12. Nejsou přetížení? Nežádáme po nich příliš?
13. Jsou všichni žáci vtaženi do aktivity? Projevují všichni zájem? Jsme s to si toho všimnout nebo se spokojujeme s pocitem, že tomu tak je?
14. Klademe správně otázky?
15. Jak můžeme v tématu postupovat dále?
16. Dáváme dostatek / nadbytek času na každou fázi?
17. Nasloucháme jim? Respektujeme je?
18. Pracujeme každý sám nebo jako tým?

Příprava a realizace lekce

Po lekci

19. Naučili jsme je to, co jsme chtěli?
20. Naučili jsme je ještě něčemu jinému? Víme čemu?
21. Jak můžeme příště pokračovat? Co si připravíme?
22. Použili jsme nejvhodnější stavbu lekce?
23. Co fungovalo / nefungovalo?
24. Byla lekce přínosem jen pro část žáků nebo pro všechny?

Pěstování kultury osobnosti - skryté kurikulum

Tělesná

Duševní

Sociální

Duchovní

Ekologická

Občanská

Etická

Právní

Technická

Umělecká

Hry rozvíjející osobnost a ducha

Souvislost podmínek života a povahy člověka

(R. Dreikurs)

*Žije-li dítě v ovzduší kritiky, učí se odsuzovat druhé;
žije-li dítě v ovzduší nevraživosti, učí se nenávidět;
žije-li dítě v ovzduší výsměchu, učí se nejistotě;
žije-li dítě v ovzduší výčitek, učí se pocitovat vinu;
žije-li dítě v ovzduší snášlivosti, učí se být trpělivé;
žije-li dítě v ovzduší povzbuzování, učí se smělosti;
žije-li dítě v ovzduší oceňování, učí se kladně hodnotit druhé;
žije-li dítě v ovzduší přímosti, učí se být spravedlivé;
žije-li dítě v ovzduší bezpečí, učí se důvěřovat druhým;
žije-li dítě v ovzduší uznání, učí se sebedůvěře;
žije-li dítě v ovzduší přátelství a lásky, učí se nacházet a
projevovat lásku ve světě.*

Program podpory tělesného a psychosociálního zdraví ve škole

Základní pilíře:

- První pilíř: pohoda prostředí
- Druhý pilíř: zdravé učení
- Třetí pilíř: otevřené partnerství

První pilíř: pohoda prostředí

- pohoda věcného prostředí
- pohoda sociálního prostředí
- V ŠPZ lidé usilují, aby jejich chování vyjadřovalo humanistické postoje jednoho k druhému: úctu, důvěru a snášenlivost; uznání, účast a empatii; otevřenost v komunikaci a vůli ke spolupráci a pomoci druhému.
- pohoda organizačního prostředí

Druhý pilíř: zdravé učení

- Smysluplnost
- Škola podporující zdraví je propojena se skutečným životem.
- Dbá o praktickou využitelnost toho, co se děti ve škole učí, a o osvojování dovedností.
- Navazuje na to, co děti již znají, a na to, co je zajímá.
- Přechází od tradiční výuky podle předmětů k výuce podle tematických celků.
- Přechází od výkladu učitele jako hlavní metody výuky k metodám umožňujícím přímou zkušenost, komunikaci a spolupráci.

Druhý pilíř: **zdravé učení** – pokr.

- Možnost výběru a přiměřenost
- V obsahu i metodách výuky poskytuje škola podporující zdraví takovou nabídku, která umožňuje zvládnout jak základní, tak rozšiřující učivo způsobem odpovídajícím typu inteligence a osobnosti každého žáka.
- Dbá o věkovou přiměřenost učiva, proporcionalitu rozumové a citové výchovy a o přiměřenost učiva vzhledem k individuálním možnostem žáků.

Druhý pilíř: zdravé učení – pokr.

- Spoluúčast a spolupráce
- ŠPZ používá takové škály forem a metod výuky, které předpokládají spolupráci a spoluúčast dětí a využívají spolupráce s dalšími sociálními a odbornými partnery.
- Možnost nabývat zkušenosti a dovednosti v oblasti, která je základem demokracie, je proto zabudována přímo do kurikula.

(Duch demokracie a přátelství, spoluúčast na vytváření a chodu demokratických institucí ve třídě a ve škole, existence volených orgánů, participační styl řízení).

Druhý pilíř: **zdravé učení** – pokr.

- Motivující hodnocení
- Škola podporující zdraví zajišťuje dostatek zpětné vazby a uznání všem dětem.
- Při hodnocení bere v úvahu především pokroky a možnosti dítěte.
- Snaží se vytvářet nesoutěživé prostředí, vyhýbá se manipulativnímu přístupu k dítěti, který posiluje jeho závislost na vnější autoritě, a rozvíjí jeho sebedůvěru, samostatnost, iniciativu a zodpovědnost

Třetí pilíř: otevřené partnerství

- Zásady otevřeného partnerství
- Škola – model demokratického společenství: ŠPZ dělá všechno pro to, aby se co nejvíce proměňovala z tradiční hierarchické instituce v komunitu organizovanou na demokratických principech, kterými jsou zejména:
 - ✓ svoboda a odpovědnost,
 - ✓ zachování pravidel a
 - ✓ spravedlnost, spoluúčast a spolupráce.

Třetí pilíř: otevřené partnerství – pokr.

- Škola jako kulturní středisko obce
- ŠPZ usiluje o to, aby se v zájmu vytvoření a udržení demokratického charakteru své komunity zpřístupnila veřejnosti a obci, jejich organizacím a představitelům, a na základě otevřených vztahů s nimi se postupně stala přirozeným kulturním a vzdělávacím střediskem obce.

Podpora tělesné kultury osobnosti

vede

- k formování zdatnosti,
- pohybových dovedností,
- dovedností životosprávy k udržování a obnově zdraví,
- i ke kultivaci péče o zevnějšek a
- k dovednostem úpravy zevnějšku
- I k dovednostem poskytování první pomoci.

Podpora psychosociální kultury osobnosti

Se zaměřuje na

- na probuzení poznávací důvtivosti,
- návody a dovednosti jak se učit,
- na vytvoření vůle učit se,
- na rozvíjení sociální a emoční inteligence,
- kognitivní inteligence a tvořivosti

Podpora občanské a etické kultury osobnosti

rozdvíjí

- schopnost zaujímat sociální perspektivu,
- respekt k oprávněným zájmům druhých,
- solidaritu,
- empatii,
- odpovědnost,
- základní lidskou slušnost,
- dovednosti komunikace a konstruktivního řešení konfliktů

Podpora duchovní kultury osobnosti

- Spočívá v probouzení vědomí smyslu života (který je ostatně jádrem všech složek osobnostní kultury) a rozvíjí dále dovednost obnovovat spojení se sebou, s bližním, s přírodou a s Bohem.
- Součástí duchovní kultury osobnosti je morální inteligence a moudrost, svědomí, schopnost a vůle k vnášení sympatie a lásky do vztahů k bližním, schopnost odpouštět.

PSYCHOLOGICKÉ ZÁKLADY VÝCHOVY

Z hlediska programů komplexně pojaté péče o člověka (jako jsou jungovská psychologie, logoterapie, individuální psychologie, pozitivní psychoterapie, psychosyntéza ad.), které si dívají na člověka triarchicky či trialisticky, můžeme tedy cíle utváření osobnosti formulovat jako pěstování **tělesné, psychické a duchovní** kultury osobnosti.

Smysl života

spočívá v umění prožít a realizovat hodnoty

- tvorby dobrého díla,
- krásy, sounáležitosti, lásky, radosti,
- postoje opravdovosti a trpělivosti ve vztahu k tomu, co je v životě neodvratné.

Tradiční teorie výchovy formulovala tyto oblasti v psychologické terminologii jako rozvíjení rozumu, citu a vůle

Škola musí podporovat jednotu v rozmanitosti výchovnou orientací

**na následující
hodnoty: je:**

Poznání, Moudrost

Láska

Pravda, Spravedlnost,
Morálka

**a tak stavět na
následujících potenciá-
lech osobnosti a
rozdvíjet je:**

ROZUM

CIT

VŮLE

Potenciální výsledky nového promyšlení vzdělání a výchovy

- V tělesné, psychosociální a duchovní kultuře osobnosti se konkretizují a specifikují výše uvedené hlavní cíle vzdělání a výchovy.
- Kultura osobnosti vyžaduje nejen příslušné znalosti a dovednosti, ale i odpovídající zkušenosti, prožitky a především utváření potřeby udržovat a zdokonalovat příslušné kompetence.

Program rozvoje osobnostní kultury

vyžaduje výchovu založenou na jednotě poznání, dovednosti a osobní zkušenosti. Praxe takové výchovy vyžaduje v daleko větší míře používání

- aktivizačních metod výchovy a vyučování,
- častější aplikaci dramatické výchovy,
- inscenačních metod,
- zavedení metody sokratovského dialogu,
- nácvik dovednosti a potřeby reflexe, sebereflexe a dereflexe.

Změna osobnosti

*Nejsnáze lze změnit řeč
člověka.*

*O něco obtížněji se mění
chování.*

Ještě těžší je změna smýšlení.

*Ale vůbec nejtěžší je změna
lidského srdce.*